

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОЦІНКА ВЧИНЕНОГО ДІЯННЯ ЗА ОЗНАКАМИ СУБ'ЄКТА СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ

Ус О. В.

**кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права № 1
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна**

Кримінально-правова оцінка вчиненого особою діяння є ключовою ланкою застосування кримінально-правової норми. Правильна кримінально-правова оцінка забезпечить законність та справедливість вирішення питання про притягнення особи до кримінальної відповідальності.

Кримінально-правова оцінка вчиненого діяння полягає у з'ясуванні усіх його кримінально-правових (юридично значимих) ознак, визначенні кримінально-правової норми, що підлягає застосуванню, та встановленні відповідності (тотожності, ідентичності) ознак вчиненого діяння ознакам елементів конкретного складу злочину, передбаченого Кримінальним кодексом України (далі – КК), за відсутності фактів, що виключають злочинність діяння [1, с. 174].

Як справедливо зазначається у доктрині кримінального права, юридичною підставою кримінально-правової оцінки вчиненого діяння є склад злочину, під яким у науці кримінального права та слідчо-судовій практиці розуміють сукупність встановлених у кримінальному законі юридичних ознак (об'єктивних і суб'єктивних), які визначають вчинене особою діяння як злочин. У складі злочину традиційно прийнято виділяти чотири елементи (кожен з яких охоплює відповідну групу ознак, що його характеризують), а саме: а) об'єкт складу злочину, б) об'єктивна сторона складу злочину, в) суб'єкт складу злочину та г) суб'єктивна сторона складу злочину.

Слід зазначити, що проблема суб'єкта складу злочину є однією з принципів у кримінально-правовій науці та слідчо-судовій практиці. Суб'єкт значною мірою впливає на зміст об'єктивних та суб'єктивних ознак складу злочину, є вихідним при кримінально-правовій оцінці діяння (кваліфікації злочину), лежить в основі криміналізації та декриміналізації суспільно небезпечних діянь і визначення їх тяжкості, а також сприяє розмежуванню злочинів та відмежуванню конкретного злочину від інших суміжних правопорушень, тощо.

Суттєвим здобутком кодифікації КК 2001 року є нормативне визначення поняття суб'єкта злочину як фізичної осудної особи, яка вчинила злочин у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність (ч. 1 ст. 18 КК). Отже, суб'єкт складу злочину характеризується трьома обов'язковими ознаками: а) фізична особа, б) осудна особа, в) особа, що досягла відповідного віку. Ці ознаки суб'єкта є обов'язковими для всіх складів

злочинів, передбачених Особливою частиною КК, і їх встановлення є необхідним для правильної кримінально-правової оцінки вчиненого діяння.

Слід зазначити, що суб'єкт складу злочину в об'єктивній дійсності існує не сам по собі, а у взаємозв'язку з іншими елементами складу злочину. Вважаємо, що в першу чергу специфіку суб'єкта детермінує об'єкт складу злочину, тобто ті суспільні відносини, на які посягає суб'єкт і яким він спричиняє шкоду чи ставить під загрозу її спричинення. Суб'єкт складу злочину також пов'язаний і з іншими елементами складу, оскільки своїм суспільно небезпечним діянням суб'єкт спричиняє суспільно небезпечні наслідки (об'єктивна сторона складу злочину), здійснюючи таке діяння з відповідною формою (видом) вини, керуючись певними мотивами та переслідуючи відповідну мету (суб'єктивна сторона складу злочину).

Для правильної кримінально-правової оцінки вчиненого діяння необхідно з'ясувати, що суб'єктом складу злочину, тобто особою, яка вчинила злочин, є *фізична особа*. Відповідно до ст. 24 Цивільного кодексу України (далі – ЦК) людина як учасник цивільних відносин вважається фізичною особою. Цей підхід також закріплено і у статтях 6, 7, 8 КК, де зазначено, що кримінальній відповідальності можуть підлягати громадяни України, іноземці та особи без громадянства. Таким чином, не зважаючи на те, що у зв'язку зі змінами до КК, внесеними Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб» від 23 травня 2013 р. [2] до юридичних осіб можуть бути застосовані заходи кримінально-правового характеру, вони (юридичні особи), згідно з КК не визнаються суб'єктами складу злочину.

Крім того, для правильної кримінально-правової оцінки вчиненого слід довести, що особа, яка скоїла суспільно небезпечне діяння, *досягла встановленого кримінальним законом віку*. Конкретний вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність, обумовлений здатністю особи усвідомлювати фактичну сторону вчиненого діяння та його соціальну значимість. За загальним правилом кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення злочину виповнилося шістнадцять років (ч. 1 ст. 22 КК). Такий вік в науці кримінального права традиційно має назву загальний вік, по досягненню якого особа підлягає кримінальній відповідальності за більшість злочинів, передбачених КК. Крім загального віку, у ч. 2 ст. 22 КК передбачено так званий знижений вік – чотирнадцять років. У цьому віці кримінальна відповідальність може наставати лише у разі вчинення особою злочинів, вичерпний перелік яких передбачено у ч. 2 ст. 22 КК.

Нарешті, для правильної кримінально-правової оцінки вчиненого необхідно встановити, що суспільно небезпечне діяння, скоєне *осудною особою*, тобто особою, яка під час вчинення злочину могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними (ч. 1 ст. 19 КК). Здатність особи під час вчинення злочину усвідомлювати своє діяння означає, що вона

усвідомлює: а) фактичну сторону вчинюваного нею діяння (дійсний зміст своєї поведінки) та б) суспільну небезпечність свого діяння, тобто його здатність спричинити чи поставити під реальну загрозу спричинення істотної шкоди охоронюваним суспільним відносинам. Здатність особи керувати своїм діянням свідчить про можливість обрання особою бажаного варіанту поведінки.

Питання про осудність особи виникає лише у зв'язку зі вчиненням нею злочину. Стан осудності – це норма, типовий стан психіки людини, тому, як правило, він презюмується, оскільки притаманний переважній більшості людей. У зв'язку з цим, на практиці питання про встановлення осудності особи під час кримінально-правової оцінки вчиненого нею діяння виникає лише за наявності сумнівів у психічній повноцінності особи. Відповідно до п. 3 ч. 2 ст. 242 Кримінального процесуального кодексу України слідчий або прокурор зобов'язаний звернутися до експерта для проведення експертизи щодо визначення психічного стану підозрюваного за наявності відомостей, які викликають сумнів щодо його осудності, обмеженої осудності.

Визнання особи неосудною (тобто такою, яка під час вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого КК, не могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними внаслідок хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану психіки) виключає наявність суб'єкта складу злочину та кримінально-правову оцінку вчиненого діяння як злочинного.

В теорії кримінального права суб'єкт складу злочину, який володіє наведеними ознаками, прийнято називати *загальним*. У випадку передбачення у відповідній статті Особливої частини КК, крім зазначених, ще й додаткових (спеціальних) ознак (правовий стан особи, її службове становище чи професійні обов'язки, тощо), наявність яких необхідно встановити при визнанні певної особи суб'єктом конкретного злочину, йдеться про *спеціальний* суб'єкт складу злочину (ч. 2 ст. 18 КК), ознаки якого слід доводити при кримінально-правовій оцінці діяння як злочину, вчиненого спеціальним суб'єктом.

Проведене дослідження дає підставу сформулювати правила кримінально-правової оцінки вчиненого діяння за ознаками суб'єкта складу злочину:

1) ретельне дослідження фактичних обставин вчиненого особою діяння забезпечить правильне встановлення та оцінку суб'єкта складу злочину;

2) доведення ознак загального суб'єкта дає можливість встановити чи містить вчинене діяння склад злочину або склад іншого правопорушення;

3) якщо особа у віці від 14 до 16 років вчинила суспільно небезпечне діяння, відповідальність за яке настає з 16 років, і у її діянні не міститься іншого складу злочину, така особа не підлягає кримінальній відповідальності, а її діяння не може бути оцінено (кваліфіковане) як злочин;

4) якщо особа у віці від 14 до 16 років вчинила суспільно небезпечне діяння, відповідальність за яке настає з 16 років, проте у її діянні міститься

інший склад злочину, відповідальність за який настає з 14 років, діяння такої особи повинно бути оцінено (кваліфіковане) за цією статтею;

5) визнання особи неосудною під час вчинення суспільно небезпечного діяння виключає кримінально-правову оцінку вчиненого діяння як злочинного;

б) при встановленні спеціального суб'єкта складу злочину слід пам'ятати, що його ознаки можуть бути передбачені: а) у диспозиції статті (частини статті) Особливої частини КК, б) у відповідних нормативно-правових актах (за наявності банкетної диспозиції), в) у судовому тлумаченні елементів (їх ознак) конкретного складу злочину;

7) відсутність хоча б однієї обов'язкової ознаки суб'єкта складу злочину виключає кримінально-правову оцінку вчиненого як злочин. Відсутність ознаки спеціального суб'єкта складу злочину може свідчити, або про неможливість кримінально-правової оцінки вчиненого як злочин, або про кримінально-правову оцінку вчиненого діяння як злочин, скоєний загальним суб'єктом.

8) використовувати правила кримінально-правової оцінки діяння за ознаками суб'єкта складу злочину, що розроблені у доктрині кримінального права та апробовані слідчо-судовою практикою щодо кваліфікації конкретних видів злочинів.

Література: 1. Ус О. В. Кваліфікація злочинів: сутність та поняття / О. В. Ус // Вісн. Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. – № 1106. Серія «Право». – Вип. 17. – Х. : ХНУ, 2014. – С. 171-175. 2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб : Закон України від 23 травня 2013 р. № 314-VII // Голос України. – 2013. – 22 черв. – № 116.